

Zbigniew Łepko

"Biologiczne mechanizmy zachowania", B. Sadowski, J. Chmurzyński, Warszawa 1989 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 26/2, 187-190

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- Psychologie des 20. Jahrhunderts*, Band VI, Zürich 1979, 1122—1130.
- Kreuzer F., *Ich bin — also denke ich. Die evolutionäre Erkenntnistheorie*, Wien 1981.
- Lorenz K., *Tak zwane zło*, tłum. A. D. Tauszyńska, Warszawa 1972.
- Lorenz K., *Odwrotna strona zwierciadła. Próba historii naturalnej ludzkiego poznania*, tłum. K. Wolicki, Warszawa 1977.
- Lorenz K., *Der Abbau des Menschlichen*, München-Zürich 1983.
- Lorenz K., *Über tierisches und menschliches Verhalten. Aus dem Werdegang der Verhaltenslehre. Gesammelte Abhandlungen*, Band I, München 1984.
- Lorenz K., *Vergleichende Verhaltensforschung. Grundlagen der Ethologie*, München 1984a.
- Lorenz K., *Wege zur evolutionären Erkenntnistheorie*, w: *Evolution, Ordnung und Erkenntnis*, pod red. J. A. Otta, G. P. Wagnera, F. M. Wuketitsa, Berlin-Hamburg 1985, 13—20.
- Lorenz K., Kreuzer F., *Leben ist Lernen. Von Immanuel Kant zu Konrad Lorenz. Ein Gespräch über das Lebenswerk des Nobelpreisträgers*, München 1983.
- Margolis J., *Persons and Minds. The Prospects of Nonreductive Materialism*, Dordrecht 1978.
- Popper K., Eccles J., *The Self and Its Brain. An Argument for Interactionism*, Berlin-Heidelberg-New York-London 1977.
- Popper K., Lorenz K., *Die Zukunft ist offen. Das Altenberger Gespräch. Mit den Texten des Wiener Popper-Symposiums*, München-Zürich 1985.
- Rensch B., *Stammesgeschichte des Geistigen*, w: Böhme W. (red.), *Evolution und Gottesglaube. Ein Lese- und Arbeitsbuch zum Gespräch zwischen Naturwissenschaft und Theologie*, Göttingen 1988, 107—114.
- Riedl R., *Evolution und Erkenntnis. Antworten auf Fragen aus unserer Zeit*, München 1985.
- Vollmer G., *Evolutionäre Erkenntnistheorie und Leib-Seele Problem*, w: Böhme W., (red.), *Evolution und Gottesglaube. Ein Lese- und Arbeitsbuch zum Gespräch zwischen Naturwissenschaft und Theologie*, Göttingen 1988, 134—166.
- Wojciechowski T., *Z problematyki duszy i ciała: Teoria identyczności*, *Analecta Cracoviensia XIV* (1982), 200—211.
- Wuketits F., *Evolution, Erkenntnis, Ethik. Folgerungen aus der modernen Biologie*, Darmstadt 1984.
- B. Sadowski, J. A. Chmurzyński: *Biologiczne mechanizmy zachowania*, PWN, Warszawa 1989, ss. 614.

W Państwowym Wydawnictwie Naukowym ukazała się wreszcie oczekiwana nie tylko przez psychologów książka B. Sadowskiego i J. A. Chmurzyńskiego *Biologiczne mechanizmy zachowania*. Zgodnie z zamierzeniem Autorów jest ona wprawdzie adresowana przede wszystkim do osób studiujących psychologię, ale jej problematyka, dotycząca psychologicznego wymiaru człowieczeństwa, w równym stopniu powinna zainteresować lekarzy, antropologów, socjologów i filozofów. W szero-

kim gronie adresatów tej książki Autorzy dostrzegają wreszcie tych wszystkich, którym „to, co ludzkie, nie jest obce”.

Tak szerokiemu gronu adresatów książki Chmurzyński i Sadowski prezentują syntezę osiągnięć dwóch kategorii dyscyplin naukowych, tj. nowoczesnej etologii i współczesnych dyscyplin neurobiologicznych, wśród których główne miejsce przypada neurofizjologii, biochemii, farmakologii, anatomii oraz nauk behawioralnych posługujących się laboratoryjnymi metodami badania zachowania. Szczegółowa i bogata wiedza z tego zakresu ujęta została w osiemnaście rozdziałów omawiających kolejno: zachowanie się jako przedmiot badań, metody badania zachowania się zwierząt oraz czynności mózgu, budowę i funkcje układu nerwowego, procesy czynnościowe w neuronach, organizację czynności czuciowych, organizację czynności behawioralnych, rytmikę funkcji życiowych, mechanizmy regulacji homeostazy, czynności popędowo-emocjonalne, etologię środowiska życia, zaspokajanie potrzeb energetycznych i chemicznych, międzyosobnicze stosunki przestrzenne, rozród i opiekę nad potomstwem, rozwój osobniczo zachowania — uczenie się i pamięć, odruchy warunkowe, inteligencję, myślenie i mowę, ewolucję psychiki i wreszcie życie społeczne. Książkę zamyka obszerny indeks rzeczowy oraz indeks nazwisk.

Zgodnie z zapowiedzią Autorów wykład przedstawionych powyżej zagadnień prowadzony jest na sposób porównawczy — zestawiający ogólne zasady funkcjonowania mechanizmów behawioralnych u zwierząt na różnych szczeblach rozwoju ewolucyjnego z funkcjonowaniem tych mechanizmów u człowieka. Dzięki temu rozpoznania w zakresie etologii zwierząt mogą rzucić nieco światła na zdolności psychiczne nie tylko form przedludzkich, ale także współczesnego człowieka. Chmurzyński i Sadowski stoją bowiem na stanowisku, że etologia, nie negując specyficznie ludzkich motywów postępowania, proponuje zastanowienie się nad tym, co jest „zwierzęcego” w psychice człowieka. Etologia proponuje więc psychologom-humanistom refleksję, „czy na pewno rozwój „człowieczeństwa” u człowieka wymaga całkowitego stłumienia w nim „zwierzęcia”, jak to zakłada ugruntowane od stuleci w cywilizacji europejskiej przekonanie”. Powyższe wypowiedzi wskazują, że stanowisko Autorów *Biologicznych mechanizmów zachowania* w zakresie przydatności etologii dla refleksji antropologicznej jest zgodne z przekonaniem wielu współczesnych biologów i filozofów, iż etologia stanowi jedno z najbogatszych źródeł poznania człowieka. W niniejszej książce czytelnik znajdzie zatem szereg szczegółowych zagadnień w sposób oczywisty relewantnych filozoficznie. Tutaj przykładowo odnotujmy kilka z nich.

Z filozoficznego punktu widzenia na uwagę zasługuje wyraźnie ukazane w książce zagadnienie relacji między psychiką a funkcjami somatycznymi, kierowanymi przez mózg. Jest to oczywisty przyczynek do kontrowersyjnego od dawna w filozofii zagadnienia ciała i duszy. Zagadnienie to stanowi do dzisiaj przedmiot zasadniczo filozoficznych sporów, choć ich uczestnicy odwołują się często do argumentów dostarczanych przez nauki przyrodnicze. Przedstawione w książce różnicowane stanowiska wobec zagadnienia ciała i duszy ilustrują intensywność trwających od dawna poszukiwań jego rozwiązania. Równocześnie ilustrują one złożoność tego zagadnienia, wobec którego, jak dotąd, badacze pozostają bezradni. Żadna ze stron uczestniczących w sporze wokół zagadnienia ciała i duszy nie przedstawiła bo-

wiem dotychczas rozstrzygających argumentów. Co więcej, stanowiska w tym względzie różnicują się nawet wtedy, gdy ich przedstawiciele odwołują się do danych tej samej dyscypliny naukowej. I tak np. wśród neurobiologów znajdują się przedstawiciele zantagonizowanych wobec siebie stanowisk monistycznych i dualistycznych.

Z zagadnieniem ciała i duszy wiąże się ściśle podjęta także przez Autorów niniejszej książki problematyka ewolucji psychiki. Problematyka ta stanowi główną treść sformułowanej w oparciu o dane ekologii ewolucyjnej teorii poznania, czyli hipotetycznie zarysowanej filogenezy ludzkich uzdolnień poznawczych. Współczesną wersję teorii ta uzyskała dzięki podjętej przez K. Lorenza próbie udzielenia biologicznej odpowiedzi na pytanie Kanta o to, jak są możliwe sądy syntetyczne *a priori*.

Do konfrontacji z nauką Kanta o tym, co aprioryczne przystępował Lorenz z etologicznym przeświadczeniem, że wszystkie wrodzone sposoby zachowania się istot żywych nabywane są stopniowo w ewolucji i mogą rozwijać się tylko w oparciu o podbudowę anatomiczno-fizjologiczną. Efektem tej konfrontacji było zaś odkrycie, że Kantowskie pojęcie „*a priori*” nie jest w żadnym razie identyczne z tym, co etolodzy wiążą z terminem wrodzonych człowiekowi „form możliwego doświadczenia”. Wrodzone człowiekowi formy możliwego doświadczenia jako *a priori* dane poszczególnemu indywiduum stanowią bowiem faktycznie dane *a posteriori* długiego procesu ewolucji całego gatunku *Homo sapiens*. Ten wniosek Lorenza stanowi dzisiaj jedną z głównych tez teorii filogenetycznego powstania ludzkich uzdolnień poznawczych.

Filozofa powinno zainteresować także obecna w niniejszej książce prezentacja biologicznych aspektów życia społecznego człowieka. Poprzez nią Autorzy *Biologicznych mechanizmów zachowania* przypominają główne przyczyny sporu o naturę ludzką, jaki rozgorzał po opublikowaniu socjobiologicznych książek E. Wilsona i jego zwolenników. E. Wilson definiuje socjobiologię jako systematyczne badanie biologicznych podstaw wszelkich form społecznego zachowania się organizmów żywych, włącznie z człowiekiem. Jako taka, socjobiologia przyjmuje etologiczny punkt wyjścia. Uwzględnia zatem fakt, że człowiek wraz z innymi istotami żywymi jest tworem ewolucji biologicznej i jego zachowanie się posiada także swoją własną filogenezę. W tym sensie można potraktować socjobiologię jako kontynuację etologii.

Problematyczne są natomiast te tendencje obecne w socjobiologii, które wskazują na genetyczny determinizm sposobów społecznego zachowania istot żywych. Wilson utrzymuje, że społeczne zachowania się istot żywych, włącznie z człowiekiem, są następstwem genetycznych wariacji. Dla Dawkinsa zaś wszystkie istoty żywe są tylko maszynami zaprogramowanymi na przetrwanie. Przynajmniej kilku przedstawicieli socjobiologii reprezentuje zdecydowanie pogląd, że społeczne i kulturowe dokonania człowieka są ostatecznie sprowadzalne do współzawodnictwa genów. Według tej koncepcji człowiek jest istotą poddaną dyktatowi genów.

B. Sadowski i J. Chmurzyński przypominają, że krytycy socjobiologii zarzucają zwolennikom tego kierunku dokonywanie nieuzasadnionej ekstrapolacji zjawisk znanych na dziedzinę nie znaną. Zwolennicy socjobiologii zapominają bowiem o znaczeniu kulturowych źródeł

życia społecznego człowieka. Świadczą one o tym, że „czynniki biologiczne nie są z całą pewnością jedynymi, a nawet zapewne najważniejszymi, mechanizmami sterującymi zachowaniem ludzkim”.

Warto ponadto odnotować interesujące zwłaszcza dla filozofa przyrody i filozofa nauki, zawarte w pierwszym rozdziale tej książki uwagi wprowadzające w jej problematykę. Czytelnik znajdzie tutaj opis właściwości organizmów żywych, informacje na temat osobnika w otaczającym go świecie, pojęcia zachowania się, zapozna się także z poglądami na zasady funkcjonowania organizmów żywych i wreszcie z charakterystyką dawnych i współczesnych nauk o zachowaniu się.

Książka *Biologiczne mechanizmy zachowania* trafi zapewne do czytelników obeznanych częściowo z problematyką w niej poruszaną, głównie dzięki lekturze tłumaczonych w Polsce książek takich wybitnych etologów jak K. Lorenz, I. Eibl-Eibesfeldt, czy W. Wickler. Książki te ukazują się przeważnie w popularnonaukowych seriach wydawniczych i stanowią niejako pochodną etologii, rozwijając tkwiące w niej wątki psychologiczne, socjologiczne i filozoficzne. Jako takie, zakładają one u czytelnika pewną znajomość podstawowej wiedzy z zakresu etologii, definiowanej najkrócej jako biologia zachowania się istot żywych. Niestety, czytelnikom książek przywołanych tutaj etologów najczęściej brak takich podstawowych wiadomości z zakresu biologicznych mechanizmów zachowania. Konsekwencją tego jest nierzadko zbyt powierzchowny odbiór idei zawartych w popularnonaukowych tekstach etologów, a nawet ich niezrozumienie. Wystarczy tutaj wspomnieć choćby gwałtowne reakcje pewnych środowisk na idee zawarte w książce Lorenza *Tak zwane zło*.

Z powyższych racji trudno przecenić znaczenie książki B. Sadowskiego i J. Chmurzyńskiego. Porządkuje ona bowiem zasadnicze wiadomości z zakresu etologii i neurobiologii, wyznaczając tym samym punkty odniesienia w dyskusjach wokół filozoficznych aspektów nauki o zachowaniu się. Ponadto, podstawowe walory dydaktyczne tej książki, związane głównie z kompetentnym przekazem fachowej wiedzy wzbogaca ukazana przez Autorów humanistyczna perspektywa jej spożytkowania.

Zbigniew Łepko

Origin and evolution of planetary and satellite systems, edited by D. Möhlmann and H. Stiller, Berlin 1989, Akademie-Verlag, ss. 232.

Pytanie o powstanie Ziemi i naszego systemu słonecznego, stawiane od zarania myśli ludzkiej, do dziś nie doczekało się jednoznacznej odpowiedzi. Mimo ogromnych postępów nauki pytanie to nadal należy do wielkich problemów nie tylko stymulujących badania kosmologiczne, ale i rzutujących pośrednio na postawy światopoglądowe i sens ludzkiego życia.

Liczące się w swoim czasie poglądy myślicieli starożytnych, później Kopernika, Buffona, Kanta, Laplace'a, jak słupy milowe wysiłków człowieka w zakresie penetrowania początków systemu planetarnego, okazują się bądź błędne, bądź mało precyzyjne w świetle wiedzy współczesnej. Postępy badawcze w zakresie termodynamiki, kosmochemii,